

Л. М. Жукова,
д. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2765-5544>
М. Д. Шульга,
магістрант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0505-836X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.1.22

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

L. Zhukova,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department
of Finance, Banking and Insurance, V. N. Karazin Kharkiv National University
N. Shulga,
Master's student of the Department of Finance, Banking
and Insurance, V. N. Karazin Kharkiv National University

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF SOCIAL AND ECONOMIC INSTABILITY

Метою статті є комплексне дослідження основних передумов інноваційного розвитку підприємств в умовах соціально-економічної нестабільності. Аналізуючи, систематизуючи і узагальнюючи наукові праці багатьох учених, було здійснено науковий пошук інноваційних рішень та механізмів інноваційного розвитку підприємств, які забезпечують соціально-економічний стан держави. Зазначено, що механізми реалізації інноваційного розвитку в Україні потерпають через недостатню увагу державної влади до інноваційної політики. У результаті дослідження виявлено, що саме від ключової позиції економічної влади держави залежить комплексне регулювання інноваційної діяльності, її моніторинг і розвиток. Проаналізовано механізми реалізації інноваційного розвитку вітчизняних підприємств з розглядом можливостей застосування сучасних інституційних чинників, спрямованих на відновлення економіки. Доведено, що інноваційний розвиток потребує забезпечення стійкого інституційного середовища, яке знімає невизначеність функціонування господарчої системи України та суб'єктів інноваційної сфери в умовах посилення глобальних диспропорцій, шоків та кризових явищ. Розглянуто окремі компоненти впливу глобалізації на інноваційну політику держави. Певною альтернативою інституційного статусу держави визначено забезпечення збалансованого розвитку всіх підсистем національної інноваційної системи, підтримка інноваційної активності суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу. Досліджено закордонний досвід фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств. Запропоновано напрями формування та впровадження сучасного інструментарію інституційного удосконалення інноваційної сфери. Обґрунтована необхідність спрямування дій економічної влади на забезпечення нового етапу розвитку економіки України, яка має базуватися на популяції креативних ідей щодо системної трансформації інноваційної та цифрової інфраструктури. Перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямі є питання визначення сучасних інституційних форм державного регулювання інноваційного розвитку та розробка механізму прискорення технологічного розвитку економіки в умовах глобальної конкуренції.

The purpose of the article is a comprehensive study of the main prerequisites for the innovative development of enterprises in conditions of socio-economic instability. By analyzing, systematizing and summarizing the scientific works of many scientists, a scientific search for innovative solutions and mechanisms of innovative development of enterprises, which ensure the socio-economic state of the state, was carried out. It is noted that the mechanisms for the implementation of innovative development in Ukraine suffer due to insufficient attention of the state authorities to innovation policy. As a result of the research, it was found that the comprehensive regulation of innovative activity, its monitoring and development depends on the key position of the state's economic power. Mechanisms of implementation of innovative development of domestic enterprises are analyzed, considering the possibilities of applying modern institutional factors aimed at economic recovery. It has been proven that innovative development requires the provision of a stable institutional environment, which removes the uncertainty of the functioning of the economic system of Ukraine and the subjects of the innovation sphere in the conditions of increasing global disparities, shocks and crisis phenomena. Separate components of the influence of globalization on the innovation policy of the state are considered. A certain alternative to the institutional status of the state is defined as ensuring the balanced development of all subsystems of the national innovation system, supporting the innovative activity of business entities at all stages of the innovation process. The foreign experience of financial support for the innovative development of enterprises was studied. Directions for the formation and implementation of modern tools for institutional improvement in the innovation sphere are proposed. There is a justified need to direct the actions of the economic authorities to ensure a new stage of development of the economy of Ukraine, which should be based on the population of creative ideas regarding the systemic transformation of innovative and digital infrastructure. Prospects for further scientific research in this direction are the question of determining modern institutional forms of state regulation of innovative development and the development of a mechanism for accelerating the technological development of the economy in conditions of global competition.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток підприємств, соціально-економічна нестабільність, регулювання інноваційної діяльності, інноваційна політика держави.

Key words: innovations, innovative development of enterprises, socio-economic instability, regulation of innovative activity, innovation policy of the state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Реалії сучасного світу спонукають до пошуку інноваційних рішень та механізмів інноваційного розвитку підприємств, які забезпечують соціально-економічний розвиток держави. Водночас постало питання про активізацію інновацій, які мають відповідати цілеспрямованості переходу України на європейський шлях розвитку. Саме від ключової позиції економічної влади держави залежить комплексне регулювання інноваційної діяльності, її моніторинг і розвиток. У цьому регламентуванні ключове місце займає нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності підприємств, на підставі якого реалізується сукупність базових принципів та регуляторів, що сприяє системності процедур організації та розвитку інноваційної сфери. Втім механізми реалізації інноваційного розвитку в Україні, як правило, потерпають через недостатню увагу державної влади саме до інноваційної політики [1, с. 9].

Комплексний аналіз характеру інноваційних процесів в Україні показує, що головною перешкодою ре-

лізації потенціалу інноваційного розвитку підприємств (наприклад, інноваційний розвиток на основі розумної спеціалізації; створення технологічних платформ поряд із традиційними формами тощо) є відсутність системного підходу, в основі якого має бути комплексне поєднання інституційних механізмів, які одночасно формують чітке і прозоре нормативно-правове поле, створюють належні стимули і мотиви для всіх суб'єктів науково-технічної та інноваційної сфер діяльності, закладають елементи інноваційної інфраструктури, визначають поточні та стратегічні перспективи розвитку інноваційної діяльності та використання її результатів з метою інклюзивного зростання України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Погляди вчених останнім часом зосереджені на пошуку інституційних важелів управління інноваційним розвитком держави, необхідності запровадження нових механізмів інноваційної активності з метою стратегічного бачення майбутнього розвитку діяльності підприємств в умовах соціально-економічної невизначеності.

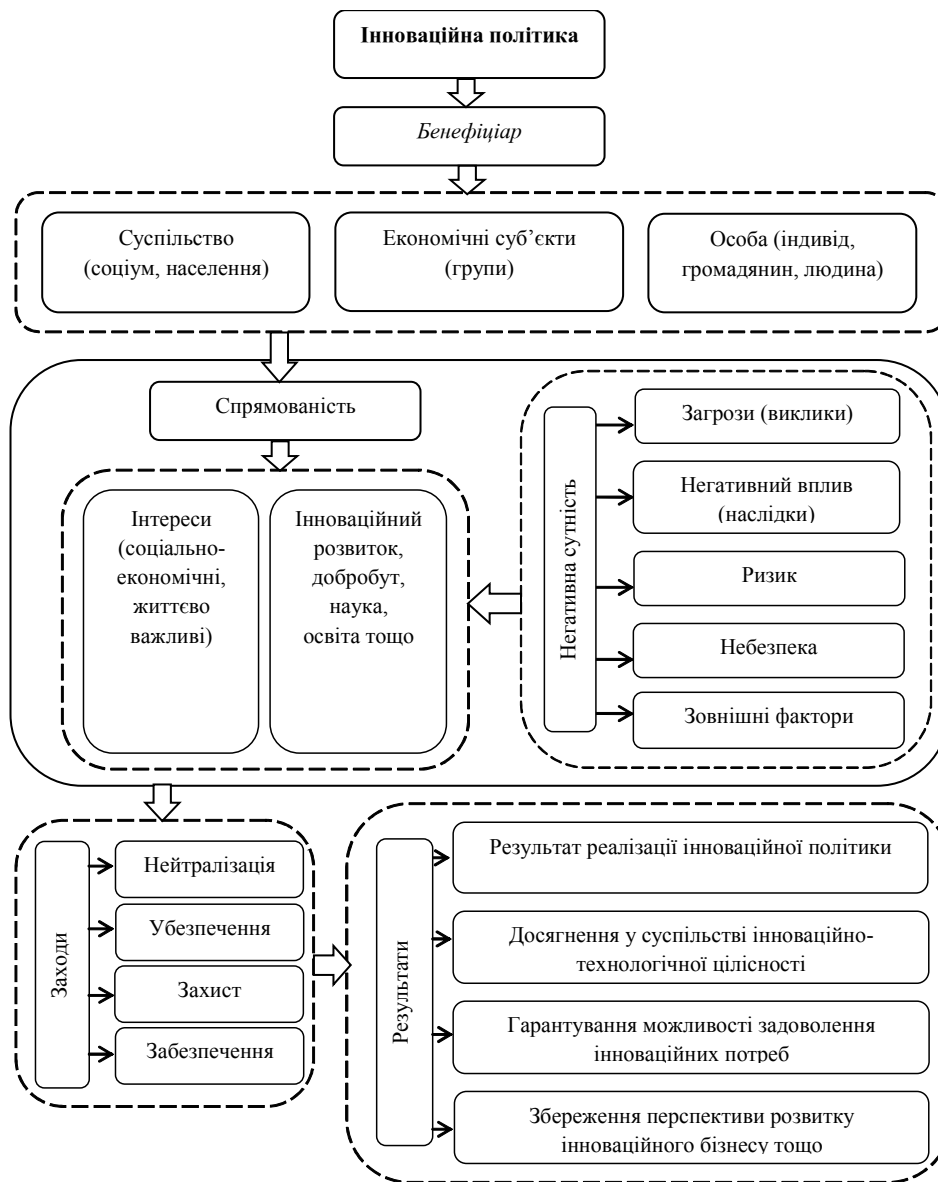

Рис. 1. Окремі компоненти впливу глобалізації на інноваційну політику держави

Джерело: складено автором самостійно.

Погляди вчених (А. Гриценко, В. Геєць, П. Єщенко, В. Осецький, Л. Федулова, М. Якубовський, О. Яременко) останнім часом зосереджені на пошуку інституційних важелей управління інноваційним розвитком, який сприятиме підвищенню ефективності та результативності державної науково-технологічної та інноваційної політики у напрямі формування інноваційної моделі соціально-економічного розвитку економіки.

Серед українських науковців, що зробили вагомий внесок у формування та становлення інноваційної сфери, інформаційне забезпечення науково-технологічного та інноваційного розвитку підприємств, слід назвати праці В. Глушкова, Г. Калитича, Б. Кияка, С. Лазаревої, Л. Мельника, В. Пархоменка, В. Соловійова, А. Ткачової та ін. Серед зарубіжних авторів заслуговують уваги праці Ю. Арського, О. Бурого-Шмар'яна, Г. Воробійова, Н. Вінера, В. Іноземцева, М. Мак-Люєна, П. Отле, Н. Хейлз, Ю. Шрейдера та ін. Але незважаючи на вагомий науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, невирішеними залишаються питання впровадження новітніх інноваційних технологій з високою ефек-

тивністю та їх вагомий вплив на організацію бізнес-процесів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є дослідження основних передумов інноваційного розвитку підприємств в умовах соціально-економічної нестабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність інноваційного розвитку підприємств обумовлена низкою процесів та чинників. По-перше, суб'єкти всіх рівнів (державна, корпорації, домогосподарства) повинні враховувати, що обмеження (соціальні, економічні, екологічні) є вихідною умовою будь-якої інноваційної політики, а ілюзія їхнього принципового подолання свідчить про неповноту картини світу та призводить до накопичення розривів впритул до катастрофічного рівня [2, с. 89]. Ці загальні міркування торкаються всіх країн та суб'єктів інноваційного розвитку, навіть якщо деякі з них сьогодні мають

можливість приховувати ризики або перекладати їх на інших.

По-друге, низькі порівняльні показники використання інтелектуальних, інформаційних та технологічних ресурсів перетворюють економіку України на європейського аутсайдера, який в силу технологічних розривів реально не може претендувати на повноцінну участь у європейському співтоваристві. Подолання таких розривів можливе лише на підставах інноваційного розвитку.

По-третє, зовнішня конкуренція для українських виробників на сьогодні набула сильних деструктивних ознак. У цьому напрямі інноваційний розвиток потребує забезпечення стійкого інституційного середовища, що знімає невизначеність функціонування господарчої системи України та суб'єктів інноваційної сфери в умовах посилення глобальних диспропорцій, шоків та кризових явищ. Окремі компоненти впливу глобалізації на інноваційну політику держави показано на рис. 1.

Кожного разу з черговою хвилею реформ потенційні суб'єкти інновацій опиняються у суттєво іншому економічному просторі, з іншими правилами гри, з іншими пріоритетами та іншою політикою держави. У таких умовах природною формою технологічного розвитку є його інерційна форма, яка спостерігається на великих підприємствах. Від такої форми розвитку неможливо очікувати проривних технологій, оскільки потреби таких підприємств пов'язані з удосконаленням існуючих технологій вчорашнього дня.

Таким чином, технологічний розвиток спрямовується у найменш ризиковому ("консервативному") напрямі відтворення існуючої технологічної бази експортного виробництва.

Певною альтернативою панування такої моделі інноваційного розвитку в Україні може стати не відмова від покращуючих інновацій у великому бізнесі, а доповнення її моделлю гнучкого інноваційного бізнесу у секторі малих та середніх підприємств.

Саме такі підприємства відносно слабше пов'язані з технологічною базою минулих періодів і тому можуть собі дозволити широкий спектр технологічних інновацій. Але для цього економічна влада держави повинна забезпечити прийнятний або низький рівень невизначеності у сфері загальних інституційних умов, включаючи умови фінансування, оподаткування та виходу на ринок.

На жаль, сьогодні саме у цій сфері держава проводить максимально проактивну політику щодо інституційних змін. Як наслідок, малі підприємства наштовхуються на високий рівень невизначеності щодо інституційних основ ведення бізнесу та вимушені дотримуватися звичних значень загального ризику шляхом обмеження будь-яких інновацій [3, с. 145]. Але можна вказати й на деякі зміни, які відбулися у сфері інноваційного бізнесу. Так 12 жовтня 2021 року Україна підписала Угоду про приєднання до програми досліджень та інновацій Horizon Europe. Загальне фінансування на період з 2021 до 2027 року складатиме 95,5 млрд євро. Це майже на 20 млрд більше, ніж у попередній програмі Horizon 2020, що діяла попередні сім років.

9-та Рамкова програма з наукових досліджень та інновацій дозволить українським підприємствам, дослідникам, науковим організаціям отримати підтримку

для реалізації проривних інновацій у будь-якій технологічній сфері. Приєднання до Horizon Europe дає широкі можливості для розвитку національним малим, середнім підприємствам і стартапам.

Підтримка інноваційної діяльності малих та середніх підприємств за програмою Horizon Europe здійснюється через Європейську інноваційну раду (European Innovation Council — EIC), що надає можливості для навчання організацій та фінансування інноваційних ідей. Українські проекти можуть скористатися такими інструментами підтримки:

— EIC Accelerator для малих, середніх підприємств і стартапів. Даний інструмент спрямований на інноваційний прорив у будь-якій технологічній сфері, розвиток цифрових технологій та інновацій у сфері охорони здоров'я, а також інноваційні рішення, спрямовані на відновлення економіки в рамках виконання Європейського "Зеленого курсу";

— EIC Pathfinder для дослідницьких команд, які працюють над радикально новими проривними технологіями [4].

Завдяки рішенням Європейської інноваційної ради щодо виділення 20 млн євро для підтримки українських стартапів та розвитку інновацій у такі важкі часи, українські інноваційні розробки та дослідження можуть стати ключовими для пошуку інноваційних рішень щодо зміцнення інституційного статусу держави. Враховуючи, що навіть під час війни більше 70 % українських технологічних стартапів продовжують працювати, безумовно, після закінчення війни Україні знадобляться всі передові технології для відновлення країни, а стартапи та консорціуми, які зараз матимуть можливість скористатися додатковим фінансуванням, зможуть приєднатися та зробити ключовий внесок до української післявоєнної економіки. Прогнозується, що така ініціатива надасть пряму фінансову підтримку до 60 тис. євро для щонайменше 200 українських технологічних стартапів, які залишилися та працюють в Україні (асоціації стартапів, центри підтримки підприємств, інкубатори та акселератори), а також для тих, які вимушено передислокували до ЄС під час війни для спільної роботи щодо надання термінової підтримки українським інноваційним технологічним компаніям [5]. Отже, український бізнес, який у березні 2022 року буквально пережив зупинення діяльності через повномасштабне вторгнення, поступово відроджується та продовжує підтримувати країну на шляху до перемоги.

Якщо в перші місяці війни підприємства просто зупинялися, то нині компанії залишаються "на плаву", зменшують обсяг робіт на 51 % від усього бізнесу або працюють частково. За сучасних умов бізнес-спільнота у відповідь на агресію прагне переорієнтуватися на сучасну, цивілізовану, конкурентну економіку.

Більше половини (56 %) українських підприємств бачить розвиток своїх конкурентних переваг через технологічні та бізнес-інновації. Водночас різко зріс інтерес бізнесу до об'єднання в бізнес-спільноту та кластери доданої вартості (близько 30 % до 24 лютого 2022 року до понад 60 % на кінець року) [6].

Враховуючи сучасні потреби підприємств і запропоновані державою пріоритети покращення соціально-економічного стану країни на 2023 рік, стає зрозуміло,

що для важливого економічного підйому катастрофічно не вистачає державного фінансування (загальні потреби МСБ у фінансуванні складають 73 млрд дол.; 41% підприємств вважають пошук фінансування пріоритетом).

Показовим прикладом для України у сфері розвинутої інноваційної економіки є досвід Ізраїлю. Завдяки державній підтримці впровадженню інновацій у виробництво Ізраїль став країною високих технологій, що продукує сучасну конкурентоспроможну на світових ринках продукцію оборонного призначення, програмне забезпечення, засоби цифрового зв'язку, біотехнології, фармацевтичні препарати і вироби з використанням надсучасних інноваційних нанотехнологій. В цій країні також динамічно розвивається виробництво електронного і біомедичного обладнання, хімічних речовин, транспортного обладнання і продуктів харчування.

В Ізраїлі також діє багато програм, які стимулюють розвиток інноваційного бізнесу. Компанії можуть отримувати від держави гранти на впровадження у виробництво інновацій, а також додаткові податкові стимули. При цьому держава повністю контролює процес надання стимулів і чітко визначає критерії поняття "інновації". За махінації і зловживання передбачено великі штрафи або 7 років ув'язнення. Ця система також стимулює іноземні компанії до розміщення своїх виробничих потужностей на території країни, інвесторам надаються привабливі податкові умови. При виведенні капіталу за кордон, він додатково обкладається податком в розмірі 21%.

Ізраїльські підприємства широко використовують найкращий досвід таких партнерів як США і країни Євросоюзу, але не обмежуються вузьким колом країн для налагодження співпраці [7].

Також у процесі дослідження необхідно звернути увагу на досвід щодо підтримки впровадження інновацій, які активно розвиваються у Чехії. Інноваційні проекти, які запускаються в цій країні для підтримки підприємницьких бізнесових структур, пов'язані з різними сферами: від розваг, подорожей, розробки веб-сервісів до кібербезпеки і інтернету речей.

У країні створено сприятливе середовище для розвитку інновацій у сфері малого та середнього бізнесу. У Чехії дуже затребувані ІТ-фахівці, тому, якщо необхідно запустити там свій стартап, бажано, щоб в команді був свій розробник.

Що стосується фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств, то в Чехії працює ряд венчурних фондів, а інвестиції можна отримати від бізнес-ангелів або розмістивши свій проект на краудфандинговому майданчику. Тобто розвивати свій проєкт можна, беручи участь в програмах місцевих інкубаторів та акселераторів, яких в країні досить багато, враховуючи, що ряд інкубаторів та акселераторів крім менторства надають і інвестиції [8].

Безумовно на тлі інших країн інноваційна політика в Україні видається недостатньою. Негативна динаміка та слабка інноваційна діяльність підприємств є основною характеристикою у порівнянні зі станом науково-технічної діяльності. За останні роки частка діючих підприємств що використовують інновації становить близько 17%, а частка підприємств що впроваджували

інновації зростає до 15%. Україна, у порівнянні з іншими країнами світу, не займає останні місця в рейтингу, однак значно поступається розвинутим країнам, які у забезпеченні економічного зростання спираються на ефективне використання промислового потенціалу. Як приклад, частка підприємств переробної промисловості у Болгарії становить 20%, Туреччині — 35%, Німеччині та Бельгії понад 50%. Тенденції щодо розвитку інновацій за останні 5 років залишаються негативними. Однак, враховуючи соціально-політичну ситуацію в Україні, інновації в обробній сфері почали розвиватися набагато активніше.

Суттєве зниження витрат на внутрішні та зовнішні дослідження і розробки, яке відбулося за всіма видами економічної діяльності у структурі інноваційних витрат, є ще одним результатом військового конфлікту в Україні [9]. Отже, потрібно більше різноспрямованих інструментів підтримки інвестиційних та інноваційних проєктів з необхідними обсягами фінансування, щоб залучати інвесторів у країну та створювати сприятливі умови для діяльності. Така підтримка надасть можливість підвищити спроможність українських інвесторів взаємодіяти з учасниками європейського інноваційного співтовариства вийти на нові ринки та отримати переваги від європейських інструментів фінансування.

Таким чином, сучасні тренди світового економічного розвитку засвідчують посилення ваги інноваційно-технологічної складової розвитку підприємств. Відсутність активної державної політики та системного підходу до вирішення проблем інноваційного розвитку підприємств спричиняє "розмивання" фінансових, організаційних та інших ресурсів, необхідних для розвитку та модернізації інноваційного потенціалу країни. Це вимагає формування та впровадження сучасного інструментарію інституційного удосконалення інноваційної сфери за такими напрямками:

- кластеризація та поширення нових форматів співробітництва між владою, наукою і бізнес-спільнотою;

- сприяння розвитку видів діяльності, здатних створити якнайбільшу кількість конкурентних робочих місць, що має супроводжуватися політикою справедливого розподілу доходів між різними групами працівників;

- створення сприятливих умов для впровадження у регіонах України смарт-спеціалізації, що дозволить на інноваційних засадах забезпечити розвиток конкурентоспроможних виробництв;

- забезпечення збалансованого розвитку всіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки інноваційної активності суб'єктів господарювання на всіх стадіях інноваційного процесу, системної координації розвитку інноваційної та цифрової інфраструктури;

- стимулювання й розвиток "венчурного підприємства" як особливої форми фінансового капіталу;

- моніторинг стану інноваційного розвитку економіки тощо.

За таких умов формуванню сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу в Україні, розбудови цифрової інфраструктури, використання інвестицій і залучення талановитих фахівців сприятимуть закони України "Про стимулювання розвитку цифрової еконо-

міки в Україні", "Про внесення змін до деяких законів України щодо активізації діяльності та розвитку наукових парків" та ін. [10, с. 57].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Світ, який швидко змінюється внаслідок зіткнення нових цінностей і технологій, нових геополітичних відносин, нових стилів життя й засобів сполучення, вимагає абсолютно нових ідей та концепцій.

Україна сьогодні належить до країн, які визнають важливість інновацій для вирішення нагальних соціально-економічних проблем країни. Саме вплив інновацій на соціально-економічний розвиток може призвести до радикальних структурно-технологічних змін в економіці та суспільстві. Хід інноваційного розвитку в Україні обумовлює необхідність істотних перетворень в інституційному середовищі ведення бізнесу, формування сприятливого інноваційного клімату, активізації досліджень і розробок, здійснення прориву у сфері використання цифрових технологій. Умовою повноправного членства України на світовій арені є створення таких інституційно-нальних засад господарювання, що стимулюють інноваційну активність та сприяють зростанню потенціалу соціально-економічного розвитку країни.

Перспективами подальших наукових розвідок у даному напрямі є питання визначення сучасних інституційних форм державного регулювання інноваційного розвитку та розробка механізму прискорення технологічного розвитку економіки в умовах глобальної конкуренції.

Література:

1. Інноваційна Україна 2020 / за ред. В. М. Гейця, А. І. Даниленка, Е. М. Лібанової, А. А. Гриценка та ін. Київ: НАН України, 2015. 336 с.
2. Краус Н. М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. 491 с.
3. Жукова Л. М. Зміни інституційного статусу держави в умовах соціально-економічної нестабільності: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 308 с.
4. Horizon Europe: майже 100 млрд. євро для розвитку досліджень та інновацій у бізнесі. Громадський простір. 2021. 12 жовтня. URL: <https://www.prostir.ua/?news=horizon-europe-majzhe-100-mlrd-jevro-dlya-rozvytku-doslidzhen-ta-innovatsij-u-biznesi>
5. ЄС додатково підтримає українські інноваційні технологічні компанії та стартапи. Кабінет міністрів України. 2022. 09 червня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yes-dodatkov-pidtrimaye-ukrayinski-innovacijni-tehnologichni-kompaniyi-ta-startapi>
6. Лобойко С. Тримати оборону: як українські МСБ адаптувалися до війни. Openmind. 2022. 03 листопада. URL: <https://mind.ua/openmind/20249028-trimati-oboronu-yak-ukrayinski-msb-adaptuvalisya-do-vijni>
7. Чмерук Т. Досвід Ізраїлю як розвинутої інноваційної економіки. LB. 2020. 17 січня. URL: https://lb.ua/blog/tymur_chmeruk/447235_dosvid_izrailyu_yak_rozvinutoi.html
8. Стартап-екосистема Чехії. Senior. 2022. 09 листопада. URL: <https://senior.ua/articles/startapekosistema-cheh>
9. Мельник Л. В. Державна підтримка інноваційних процесів в Україні. Intellectual Property Academy. 2022. 29 вересня. URL: <https://ipacademy.com.ua/derzhavna-pidtrymka-innovacijnyh-procesiv-v-ukrayini/>
10. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2020 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: НІСД, 2021. 142 с.

References:

1. Hejts, V.M. Danylenkj, A.I. Libanova, E.M. and Hrytsenko, A.A. (2015), Innovatsijna Ukraina 2020 [Innovative Ukraine 2020], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Kraus, N.M. (2019), Innovatsijna ekonomika v hlobalizovanomu sviti: instytutsional'nyj bazys formuvannia ta traiektoriia rozvytku [Innovative economy in the globalized world: institutional basis of formation and development trajectory], Ahrar Media Hrup, Kyiv, Ukraine.
3. Zhukova, L.M. (2020), Zminy instytutsijnoho statusu derzhavy v umovakh sotsial'no-ekonomichnoi nestabil'nosti [Changes in the institutional status of the state in conditions of socio-economic instability], KhNU imeni V. N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.
4. Hromads'kyj prostir (2021), "Horizon Europe: almost 100 billion euros for the development of research and innovation in business", available at: <https://www.prostir.ua/?news=horizon-europe-majzhe-100-mlrd-jevro-dlya-rozvytku-doslidzhen-ta-innovatsij-u-biznesi> (Accessed 10 Dec 2022).
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), "The EU will additionally support Ukrainian innovative technology companies and startups", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/yes-dodatkov-pidtrimaye-ukrayinski-innovacijni-tehnologichni-kompaniyi-ta-startapi> (Accessed 10 Dec 2022).
6. Lobjko, S. (2022), "Hold the defense: how Ukrainian SMEs adapted to the war", Openmind, available at: <https://mind.ua/openmind/20249028-trimati-oboronu-yak-ukrayinski-msb-adaptuvalisya-do-vijni> (Accessed 10 Dec 2022).
7. Chmeruk, T. (2020), "Experience of Israel as a developed innovative economy", LB, available at: https://lb.ua/blog/tymur_chmeruk/447235_dosvid_izrailyu_yak_rozvinutoi.html (Accessed 10 Dec 2022).
8. Senior (2022), "Startup ecosystem of the Czech Republic", available at: <https://senior.ua/articles/startapekosistema-cheh> (Accessed 10 Dec 2022).
9. Mel'nyk, L.V. (2022), "State support of innovative processes in Ukraine", Intellectual Property Academy, available at: <https://ipacademy.com.ua/derzhavna-pidtrymka-innovacijnyh-procesiv-v-ukrayini/> (Accessed 10 Dec 2022).
10. President of Ukraine (2021), Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2020 rotsi: Schorichne Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the internal and external situation of Ukraine in 2020: Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
Стаття надійшла до редакції 14.12.2022 р.